

SOCIÁLNA EKONOMIKA A ENVIRONMENTÁLNA ETIKA

SOCIAL ECONOMICS AND ENVIRONMENTAL ETHICS

BAĎUROVÁ Barbora

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou vzťahu sociálnej ekonomiky a environmentálnej etiky. Poukazuje na rôzne druhy environmentálnych hodnôt – vnútorných a inštrumentálnych. Autorka tvrdí, že environmentálna etika a sociálna ekonomika sa môžu vzájomne obohacovať, keďže obe kladú dôraz na morálne dobro a kvalitu života.

Abstract

The paper deals with the issue of the relationship of social economy and environmental ethics. It refers to various kinds of environmental values – intrinsic (inherent) and instrumental. The author argues that environmental ethics and the social economy can be mutually enriching, as both of them emphasize the moral goodness and quality of life.

ÚVOD

Teoretický záujem o oblasť sociálnej ekonomiky začal narastať najmä v období 19. storočia. „Pojem sociálna ekonomika sa po prvýkrát v ekonomickej literatúre objavil pravdepodobne v roku 1830. V tomto roku francúzsky liberálny ekonóm Charles Dunoyer uverejnil Traktát o sociálnej ekonomike, v ktorom obhajuje morálny prístup k hospodárstvu.“ (Monzón, Chaves, 2012, s. 9) Teda sociálna ekonomika by sa mala úzko viazať aj s problematikou etiky najmä etiky hospodárstva.

Slovné spojenie sociálna ekonomika na prvý pohľad evokuje prepojenie medzi ekonomickým a sociálnym. Ekonomická stránka tohto termínu sa viaže s rôznymi ekonomickými činnosťami ako je výroba, zamestnanosť a podobne. Slovo „sociálna“ v tomto slovnom spojení môžeme chápať nie len v širokom deskriptívnom význame ako spoločenská, ale skôr vo význame normatívnom ako zameraná na blaho spoločnosti, resp. jej členov. (Baďurová, 2014).

Podľa Lubelcovej sociálna ekonomika „v súčasnosti reprezentuje novú oblasť ekonomických aktivít, pre ktoré je charakteristické prepájanie ekonomických a sociálnych cieľov. Predstavuje tak nový rozmer nekonvenčnej podnikateľskej dynamiky, ktorá je súčasne nositeľom sociálnych inovácií a sociálneho rozvoja, ako aj novým impulzom ekonomického rastu.“ (Lubelcová, 2012, s. 88)

Ako súvisí sociálna ekonomika s environmentálnou etikou? Dalo by sa povedať, že sociálna ekonomika sa zameriava nie len na klasické trhové ekonomické hodnoty, ale snaží sa obohatiť ekonomické chápanie aj o sociálne a etické princípy. V rámci sociálnej ekonomiky je kladený dôraz na kvalitu života, pred pohľadom len na životnú úroveň, na morálne dobro pred ziskom. Environmentálna etika, ktorú si bližšie charakterizujeme nižšie, podobne kladie dôraz na kvalitu a udržateľnosť života, ako aj na iné stránky života, ako je len spotreba statkov. Environmentálna etika sa napríklad premieta v oblasti ekonomiky do takzvanej zelenej

ekonomiky. Napríklad Ryszawska (2014) vo svojom článku poukázala na vzťah medzi sociálnou ekonomikou a zelenou ekonomikou.

1. Environmentálna etika

Environmentálnu etiku môžeme charakterizovať ako odvetvie praktickej etiky, ktoré sa zaoberá etickým vzťahom človeka (predovšetkým ako morálneho činiteľa¹) k mimofudským prírodným entitám (napríklad k iným živým bytostiam, biologickým druhom, ekosystémom, biotickým spoločenstvám a pod.) a snaží sa kriticky reflektovať environmentálnu krízu z filozofického a etického hľadiska.

Environmentálna etika ako akademická disciplína vznikla v 60. - 70. rokoch 20. storočia (Brennan - Lo, 2008). K jej vzniku prispel zrejme na jednej strane rozvoj environmentálneho povedomia, na druhej strane aj vznik rôznych spoločenských hnutí. Rovnako k nemu zrejme prispela aj skutočnosť, že tradičné filozofické a etické systémy neboli schopné dostatočne reflektovať túto problematiku. (McShane, 2009, EE an overview)

V rámci environmentálnej etiky by malo ísť o interdisciplinárny prístup k problémom životného prostredia. Práve tento fakt spôsobil, že krátko po svojom vzniku nebola uznávaná ako legitímna súčasť filozofie, čo sa však dnes už zmenilo. (Callicott - Frodeman, 2009)

Dalo by sa povedať, že predmetom záujmu súčasnej environmentálnej etiky je predovšetkým etická reflexia ekologickej krízy, ako aj rozmanitých ekologických problémov a oblastí. Často sa tam skloňujú napríklad slová, akými sú zachovanie divočiny, rast populácie, budúce generácie, udržateľnosť, biodiverzita, zvieratá, environmentálna spravodlivosť, technológie, klimatické zmeny, konzum, možná kolonizácia iných planét (ako napríklad terraformácia Marsu), či tiež napríklad environmentálna spravodlivosť, alebo občianska neposlušnosť z environmentálnych dôvodov a mnoho ďalších.

V textoch zaoberajúcich sa touto oblasťou skúmania sa môžeme stretnúť aj s názvom environmentálna filozofia, ktorý však možno chápať viac-menej synonymicky so slovným spojením environmentálna etika, keďže environmentálna filozofia vždy nevyhnutne so sebou nesie reflexiu etických otázok. Vychádza to už zo samotného názvu, ktorý obsahuje adjektívum environmentálna. Teda, napriek tomu, že etika vo všeobecnosti je subdisciplínou filozofie a filozofia tak obsahuje i iné disciplíny, ktoré sa nemusia týkať len etiky (ako napríklad filozofia jazyka, filozofia vedy a podobne), v prípade environmentálnej filozofie ide vždy aj o etické otázky.

2. Hodnoty v environmentálnej etike

Je ťažké definovať, čo je to hodnota. Termín hodnota sa používa rôznorodo v rozmanitých oblastiach nášho života. Avšak napríklad definície vo filozofických slovníkoch bývajú zriedka uspokojivé pre environmentálnu etiku, kdeže redukujú chápanie hodnôt zväčša len vo vzťahu k uspokojovaniu potrieb človeka. Environmentálna etika však chápe hodnoty širšie a často aj za rámec vzťahu k človeku.

¹ Morálny činiteľ, činiteľka jednoducho povedané, je racionálna bytosť, ktorá je schopná morálneho konania, teda bytosť, ktorá je schopná konať morálne správne alebo nesprávne, je schopná uskutočniť voľbu. Neznamená to, že musí nevyhnutne vždy konať správne. Je to bytosť, ktorá má určité potrebné mentálne schopnosti, disponuje potrebnou mierou inteligencie a racionality. Je zjavné, že nie všetci ľudia sú racionálni a schopní konať morálne správne alebo nesprávne. Tento pojem sa často prekrýva s pojmom *osoba*, ktorý označuje racionálnu inteligentnú bytosť s podobnými mentálnymi schopnosťami.

V oblasti environmentálnej etiky sa najčastejšie vymedzujú takzvané vnútorné a inštrumentálne hodnoty. Vnútorné hodnoty sú často spájané s priamym morálnym statusom, teda pokiaľ povieme, že niečo má vnútornú hodnotu zväčša tým vyjadrujeme, že si to zaslúži náš morálny ohľad, úctu. Inštrumentálne hodnoty sa na druhej strane často spájajú skôr s nepriamym morálnym statusom, teda niečo si zasluhuje náš morálny ohľad len nepriamo. Zjednodušene by sa dalo povedať, že takzvaná antropocentrická environmentálna etika priznáva vnútornú hodnotu a priamy morálny status aj prírodným entitám, kým takzvaná neantropocentrická environmentálna etika priznáva morálny status prírodným entitám len nepriamo.

Určité hodnoty a normy týkajúce sa ochrany prírodných entít a životného prostredia sú reflektované aj Európskou úniou. Napríklad v jednej zo starších brožúr týkajúcich sa európskeho projektu *Natura 2000* môžeme vyčítať: „Ochranou nášho prírodného dedičstva môžeme zabezpečiť, aby sa bohatá rozmanitosť rastlín, živočíchov a biotopov v Európe zachovala pre nadchádzajúce generácie. Dôležitá je však nielen jej vnútorná hodnota, príroda zohráva významnú úlohu v hospodárstve a prispieva k zlepšeniu kvality nášho života.“ (Natura 2000, 2005, s. 4).

Autori/ky publikácie tiež napríklad spomínajú aj otázku úcty k prírode a píše: „Máme k našej prírode² dostatočnú úctu? Cena Monetovho obrazu makového poľa sa odhaduje na 5-50 miliónov eur, v skutočnosti je cena tohto poľa 5000 eur za hektár.“ (Natura 2000, 2005, s. 4). Samozrejme, uvedené citáty pre zainteresovaného čitateľa/ku skrývajú mnoho nejasností a otázok. Okrem iných, sú to otázky - Je hodnota (len) cenou? Je úcta úmerná trhovej cene? Čo znamená vnútorná hodnota? Majú prírodné entity vnútornú hodnotu, lebo prispievajú ku zlepšeniu kvality života človeka? Máme chrániť prírodné entity kvôli budúcim generáciám, alebo pre ne samé? Odpovede nie je možné nájsť v brožúrach ako je tá o projekte *Natura 2000* ale hľadá ich práve environmentálna filozofia a etika.

3. Vnútorné a inštrumentálne hodnoty

Ako bolo už naznačené vyššie priznanie vnútornej hodnoty prírodným entitám sa spája prevažne s tzv. neantropocentrickou environmentálnou etikou. Prívrženci takéhoto prístupu odmietajú redukovať hodnotu prírodných častí (resp. celkov) len na ich inštrumentálnu hodnotu ich užitočnosti pre človeka.

Avšak aj keď by sa to mohlo zdať, nie všetky inštrumentálne hodnoty sú len hodnotami úžitku, ako sa to niekedy interpretuje. Existuje však viacero prístupov, klasifikácií, inštrumentálnych hodnôt.³ Je možné rozlišovať medzi rôznymi inštrumentálnymi hodnotami environmentálnych entít, napríklad:

1. *Úžitkové hodnoty*:

1a) *život udržiavajúce hodnoty* – napríklad potrava, úkryt a pod.

1b) *hodnoty príjemnosti – estetické hodnoty* - napríklad sledovanie vtákov, turistika a pod.
intelektuálne hodnoty – vedecké skúmanie a pod.

2. *Neúžitkové hodnoty – existenčné hodnoty* (Siipi, Koricheva, 2004, s. 38-9)

² Problému etickej reflexie vlastníctva prírody sa venuje napríklad M. Oksanen (1998).

³ K iným klasifikáciám (z hľadiska oblastí, s ktorými súvisia) pozri napr. Rolston, H. (1989, s. 183-187); Vilkkä, L. (1993, s. 21). H. Rolston napr. rozlišuje: trhovú hodnotu; život podporujúcu hodnotu; rekreačnú hodnotu; vedeckú hodnotu; hodnotu genetickej rôznorodosti; estetickú hodnotu; kultúrnu symbolizujúcu hodnotu; historickú hodnotu; charakter formujúcu hodnotu; terapeutickú hodnotu; náboženskú hodnotu.

Na uvedenom prístupe je zaujímavé, že je možné, teda uvažovať aj o neúžitkových hodnotách. *Existenčné inštrumentálne hodnoty* vyjadrujú to, že niekedy môžeme mať potešenie len z toho, že vieme, že existujú rôzne živé entity. (Norton, 1987, s. 41-2).

Hodnoty 1b) a 2. sú inštrumentálne hodnoty, ktoré sú zrejme možné len vo vzťahu medzi živými bytosťami (prípadne inými prírodnými⁴ entitami) a človekom. Hodnoty 1a) sú možné aj vo vzťahoch medzi živými bytosťami. Inštrumentálna hodnota sa tak niekedy v praktickom ohľade prekrýva aj s významom termínu vnútorná hodnota. Napriek tomu väčšina teoretikov odmieta elimináciu a redukovanie vnútorných hodnôt len na hodnoty inštrumentálne.

4. Environmentálne hodnoty ako ekonomické hodnoty

Vyššie som uviedla myšlienku autorov/iek brožúry k projektu *Natura 2000*, kde sa píše: „Máme k našej prírode dostatočnú úctu? Cena Monetovho obrazu makového poľa sa odhaduje na 5-50 miliónov eur, v skutočnosti je cena tohto poľa 5000 eur za hektár.“ (Natura 2000, 2005, s. 4).

Niektorí uvažujú aj nad tým, že inštrumentálne hodnoty v rámci environmentálnej etiky by mohli byť vyjadriteľné aj ekonomicky, ako určité monetárne hodnoty⁵. Teda ide tu o pristupovanie k inštrumentálnym hodnotám ako ekonomickým. Tento problém sa viaže aj s otázkami naznačenými v úvode - Je hodnota (len) cenou a je úmerná trhovej cene?

Väčšina environmentálnych filozofov a filozofiiek súčasnosti však takýto prístup odmieta (k tejto problematike pozri napríklad Sagoff, 1995, s. 399- 412), teda odmietajú redukovať hodnotu prírodných entít len na ekonomickú hodnotu, trhovú cenu a podobne. Zrejme je to najmä preto, že tradičné ekonomické hodnoty chápu ako prispievajúce k deštrukcii životného prostredia. Tradičné ekonomické hodnoty sú spájané so snahou maximalizovať zisk, bez ohľadu na prírodné entity, ktoré sú videné len ako prírodné zdroje. Samozrejme aj takéto chápanie je do určitej miery potrebné, avšak nemalo by byť len tým jediným správnym.

ZÁVER

Ako bolo spomenuté v úvodnej časti sociálna ekonomika sa snaží obohacovať tradičné chápanie ekonomiky o sociálny a morálny rozmer. Environmentálna problematika v podobe myšlienok environmentálnej etiky a zelenej ekonomiky by mala byť jej súčasťou. Z toho hľadiska sa zdá, že environmentálne hodnoty môžu byť aj ekonomickými hodnotami. V oblasti environmentálnej etiky sa tak môžu uplatniť aj ekonomické hodnoty a to nie len ako klasické hodnoty zamerané len na maximalizáciu zisku, ale predovšetkým hodnoty sociálnej ekonomiky, spájajúce sa s kvalitou a udržateľnosťou života. Podobne v sociálnej ekonomike nájdeme svoje uplatnenie vnútorné hodnoty prírodných entít, keďže pre dobro ľudskej spoločnosti je nevyhnutné brať ohľad na dobro iných prírodných entít. Je zjavné, že environmentálna etika a výchova má dôležité miesto aj pri vzdelávaní študentov a študentiek v oblasti sociálnej ekonomiky.

⁴ Prírodný je tu chápaný viac-menej ako mimoludský.

⁵ Napríklad Edwards, S. (1995)

Použitá literatúra

1. BAĎUROVÁ, B. 2014. *Sociálna ekonomika a Rawlsova koncepcia spravodlivosti*. In: *Sociálna ekonomika a vzdelávanie*. (elektronický zborník na CD) B. Bystrica: EF UMB, 2014. ISBN 978-80-557-0623-8
2. BRENNAN, LO, Y. S. 2008. *Environmental Ethics*. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [online] Dostupné na internete: <<http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/#TraEthTheConEnvEth>>
3. CALLICOTT, J. B. – FRODEMAN, R. 2009. *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*. Gale Cengage Learning, 2009. ISBN 978 002 866 14 07, 1181 s.
4. EURÓPSKA KOMISIA. 2005. *Natura 2000*, Luxemburg: Úrad pre úradné publikácie Európskych spoločenstiev, 2005. 28 s. ISBN 92-79-01428-5
5. LUBELCOVÁ, G. 2012. *Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká*. In: *Sociológia*, roč. 44, č. 1 (2012). s. 83- 109, ISSN 1336-8613
6. McSHANE, K. 2009. *Environmental Ethics and Overview*. In: *Philosophy Compass* 4/3 (2009): 407–420
7. MONZÓN, J.L., CHAVES, R. 2012. *Sociálna ekonomika v Európskej únii – Správa Josého Luisa Monzóna a Rafaela Chavesa*. [online]. Dostupné na: http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/a_ces11042-2012_00_00_tra_etu_sk.pdf
8. NORTON, B. 1987. *Why Preserve Natural Variety*, Princeton University Press, 1987. 282 s. ISBN 069102507X
9. OKSANEN, M. 1998. *Nature as Property*. Turku : Turun yliopisto, 1998. 214 s. ISBN 951-29-1191-4
10. ROLSTON, H. 1989. *Philosophy Gone Wild*. New York : Prometheus Books, 1989. 269 s. ISBN 0-87975-556-3
11. RYSZAWSKA, B. 2014. Transformation to a green and social economy after the global crisis. . In: *Sociálna ekonomika a vzdelávanie*. (elektronický zborník na CD) B. Bystrica: EF UMB, 2014. ISBN 978-80-557-0623-8
12. SAGOFF, M. 1995. Some Problems with Environmental Economics In *People, Penguins and Plastic Trees*, Wadsworth Publishing Company, 1995, ISBN 0534179223, s. 399- 412
13. SIPI, H. – KORICHEVA, J. 2004. The Phenomenon of Biodiversity. In *Philosophy and Biodiversity*. Cambridge Studies in Philosophy and Biology. Cambridge University Press. 2004. ISBN 0-521-80430-2, p. 27-53.
14. VILKKA, L. 1997. *The Intrinsic Value of Nature*. Amsterdam-Atlanta : Rodopi. 1997. 168 s. ISBN 90-420-0325-1

Kontaktné údaje

Barbora BAĎUROVÁ, Mgr. PhD.
Pedagogická fakulta
Univerzita Mateja Bela
Ružová 13
974 11 Banská Bystrica
E-mail: barbora.badurova@umb.sk